

Educație și filosofie (II)

de vorbă cu **Thiery Menissier**, conferențiar la Universitatea din Grenoble

Copiii și filosofia

- Dar faptul acesta mi-a amintit de experiența pe care ai făcut-o cu copiii. Pentru că într-o anumită perioadă m-am gândit îndelung la chiar faptul de a filosofa, la activitatea de a reflecta, de a fi uimit și am ajuns la concluzia că, maniera în care filosoful face apel la uimire, seamănă foarte bine cu felul copiilor de a se mira; nu prin dimensiunea naivă, nici prin candoare, dar printr-o anume puritate și inocență profunde, printr-un aport sincer, fără interfață artificială, fără lucruri sofisticate interpuse, fără barieră culturală sau intelectuală... altfel spus, prin chiar faptul de a gândi prin sine însuși ...

- Așa este...

- Altfel spus: pur și simplu. Iar dacă ai putea să-mi rezumi în câteva cuvinte această experiență, care nu mi se pare deloc banală, ci foarte serioasă și care are aerul... deci o relație filosofică cu copiii are aerul de a se petrece într-un fel mult mai sănătos, mai profund decât cu adulții; aceștia din urmă au o atitudine aproape infantilă, un raport alterat cu filosofia...

- Trebuie să distingem copilul de infantil...

- Într-adevăr, aici și este diferența pe care adulții nu o mai sesizează!

- Ai evocat pe bună dreptate ceva foarte interesant, care mi-a fost impus în mod amical. Adică, într-o primă fază, Societatea Alpină de Filosofie propunea, și încă mai propune, un seminar pentru adulți pe o temă anuală dată. Și una dintre „gazdele” noastre, de la Biblioteca municipală din Grenoble, mi-a spus: „Iată sunt responsabilă a Bibliotecii grădiniței de copii a orașului, invit în mod regulat scriitori care vin să le vorbească copiilor despre cărțile lor, am o mică sală unde copiii vin să-i asculte. Nu ați dori să veniți să faceți un curs de filosofie pentru copii?”.

Am ezitat îndelung, ba chiar m-am opus acestui proiect într-o primă etapă. Pentru că mi se părea că riscam să ne jucăm de-a ucenicul-vrăjitor. Știu că copilul este mult mai sensibil decât adolescentul sau adultul, și că poate primi mesajul filosofic într-o manieră mult mai tare decât ne putem imagina. Deci aceste scrupule au durat, pentru că mi se părea că riscam să dăm peste ucenicul-vrăjitor, pe urmă am decis să cedez presiunii amicale, iar în anul care tocmai s-a scurs am realizat patru lecții filosofice pentru copii, bazate întotdeauna pe interrelație și pe ideea unei inițieri filosofice.

Gândul meu secret era să consider că anumiți copii, care erau în jurul meu, nu vor avea niciodată șansa să ajungă până la capătul parcursului școlar, care culminează cu ultimul an de liceu, când descoperim filosofia în Franța. Îmi spuneam că ar putea fi interesant pentru ei să dispună de o tentă de filosofie, să-și facă o idee despre ceea ce înseamnă. Și de asemenea, conform ideii că Societatea Alpină de Filosofie, ca orice asociație, este politică, în acest sens că animă dezbaterile de idei în sânul cetății; și chiar dacă nu ar fi politică, adică fără finalitate politică, nefiind afiliată niciunui partid, tocmai de aceea ne permite să contribuim la dezbaterile democratice.

Iată, m-am dus și am descoperit că acești copii

aveau multe idei, multe prejudecăți sau opinii deja formate asupra a ceea ce înseamnă filosofia. Într-o primă etapă i-am făcut să gândească. Voi intra un pic în detaliu pentru că devine interesant pe urmă, pentru discuția noastră. I-am determinat să reflecteze asupra a ceea ce credeau ei că este filosofia. I-am lăsat să dialogheze, dar preluând propozițiile lor și punându-le în contradicție, deoarece nu mergeau foarte departe. Am încercat să le sugerez după un sfert de oră de dezbateri vie, animată, de teze contradictorii, că a filosofa înseamnă probabil a încerca să reușești în viață.

A filosofa înseamnă a trăi bine

- Ceea ce reprezintă chiar vechea vocație a filosofiei, vocația sa originală!

- Așa este. Iată deci, dispuneam de o afirmație, iar sfertul de oră următor l-am petrecut testând această propoziție; iar chestiunea era de a ști dacă este posibil să pierdem în viață, dacă putem să ratăm această viață! Dezbaterile erau în mod furios angajate între acești copii deci, care aveau între opt și nouă ani, din clasa a treia și a patra; era o clasă mixtă, douăzeci și doi de copii dintr-o clasă mixtă. Eram deci singur în fața lor, nu vedeau nici învățătoarele, nici bibliotecarele, eram față în față, instaurasem un climat de încredere. Iar după un anume timp, încă un sfert de oră, i-am întrebat dacă adevărata chestiune nu era să putem acționa asupra vieții.

Atunci dezbaterile s-au animat și mai mult până la un moment dat când mi s-a spus că există un destin sau că, dacă ne sinucidem vom acționa asupra vieții; ceea ce am arătat ca fiind absolut contradictoriu, fapt pe care interlocutorul meu l-a înțeles, și deci l-am salvat, fără să joc rolul ucenicului-vrăjitor, dar în tot cazul am mai salvat unul. Și în tot cazul, mi-am dat seama, după o bucată de timp, că trebuia să-i fac să fie conștienți de faptul că au fost dezbătute trei poziții intelectuale, trei ordine de chestionare și că aceasta însemna să filosofezi!

Prin urmare am fost într-un total interesat de reacțiile lor, pe care le-am primit prin intermediul învățătoarelor, într-un mod foarte organizat. Copiii au afirmat că sunt, ca filosof, foarte amabil. Această caracterizare revenea fără încetare. Poate că motivul este datorat imaginii pe care le-o dăm, pe care și-o fac despre filosof: cineva auster, cu o logică rece etc.. Dar poate că era datorată atenției pe care le-am acordat-o, atenția mea pentru ei.

- Poate că este vorba de mai mult, dacă îmi permiți, reacția lor pozitivă este poate datorată imaginii pe care ei o aveau deja, și care este reală, despre învățător, care este adesea și din păcate, diferită... în fine, imaginea educatorului, imaginea dascălului, al învățătorului autoritar, foarte diferită de cea pe care le-ai oferit-o tu ca filosof, amabil, deschis dialogului.

- Este adevărat că imaginea „autorității” pe care o au, ca dominare, este ceea ce dețin ei din partea învățătorului. Și dintr-o dată, aveau imaginea cuiva care le ținea un discurs fără să încerce să-i convingă, dar care a găsit adevărul împreună cu ei, datorită lor și care să le permită să trăiască mai bine.

- De unde și amabilitatea...

- Da... deci experiența a continuat. Cred că am

acceptat în mod serios atitudinea lor. I-am considerat din start ca pe niște interlocutori serioși, fiabili. Dacă afirmau ceva, ideea avea șanse să fie adevărată sau autentică, într-o anumită manieră. Trebuia găsit planul de expresie a celui adevăr. Atunci am continuat în mod intuitiv... mi s-a propus de fiecare dată... căci am făcut patru ședințe. A doua ședință era cu privire la o problemă delicată, mi se pare... doream să am reacțiile lor cu privire la această întrebare: „La ce servește violența? Servește ea la ceva?”. Și am discutat într-un fel destul de profund, la un moment dat, despre problema recunoașterii, în sensul hegelian.

Un elev a reușit să susțină că aparent el este în mod gratuit răutăcios, violent, crud uneori cu animalele, cu frații și cu surorile lui, doar pentru a fi remarcat. Și am discutat foarte serios, într-un mod aprofundat, relevanța tezei hegeliene a recunoașterii, dintre stăpânire și servitudine. Atunci o fetiță a afirmat „nu merge, nu este posibil”. Iar eu i-am răspuns „dar tu ai dreptate acum, căci mi se pare că tortionarul, de exemplu, este victima prejudecății conform căreia recunoașterea ar fi întotdeauna aceea a stăpânului. Am continuat să discutăm și au fost toți invadați de euforie... aveam un raport din ce în ce mai direct, deja de la întâlnirea precedentă ne tutuiam și aveam în mod sigur unii pentru alții o prietenie filosofică, o cale comună.

Filosofie și politică

- Or a treia ședință a fost cu privire, hai să spunem așa, la specialitatea mea, „Ce înseamnă să faci politică?”. Au descoperit singuri, că este vorba să iei decizii comune cu privire la oraș, de acțiune în comun (în cor), de a reflecta în mod colectiv.

- Exact ceea ce făceați deja...

- Iată, așa mi se pare și mie, demersul era auto-referențial. Doar că, de fiecare dată furnizam un element important din punct de vedere filosofic, un mic factor care deregla tezele lor, care li se păreau imediat convingătoare. Și cred că i-am făcut să devină în mod progresiv filosofi, prin această capacitate pe care o aveau...

- Ai sădit îndoiala...

- Așa este, să pui la îndoială, fără violență, cu un fel de *acribeia*, pe care o posedau, această capacitate extraordinară de a distinge, de precizie intelectuală, presupun, de a pune la îndoială cutare ele-

ment sau cutare alt element al unei teze. De exemplu, eram perfect de acord cu ideea confrom căreia politica constă în a dezbate în cor, a delibera pentru a acționa în mod politic. Pur și simplu, încercam să le arăt că, dacă am fi fost ființe raționale lucrurile ar fi foarte simple, dar că apar imediat interese, care țin de exemplu de apropierea, de aca-pararea bunurilor.

Și am recreat un fel de amfiteatru, ca un semicerc. Apoi le-am spus, iată forma pe care o ia politica într-o comunitate democratică; această formă este polarizată, de ceea ce numim „dreapta” și „stânga”, mai precis între libertate pentru dreapta și egalitate pentru stânga. Și deci am aprofundat aceste concepte de egalitate și de libertate. Atunci semicercul care a apărut în fața mea era dintr-o dată, extrem de... de extremă stânga, să spunem lucrurilor pe nume. Erau câțiva indivizi așezați cu mândria la dreapta, revendicându-și libertatea, capacitatea de a întreprinde etc.. Schematizăm, dar copiii căpătaseră o idee mult mai concretă despre ceea ce se întâmplă cu ocazia dezbaterilor publice, pe care le aud de obicei.

Iubire, îndoieli, dificultăți

- Ai avut și experiențe deosebite cu micii filosofi? De obicei copii sunt plini de surprize.

- Da, ultima experiență a fost bulversantă, după părerea mea. Nu știam despre ce o să le vorbesc. Așa cum ai remarcat, până atunci alesesem subiecte generale, morale sau politice. Și mi-am spus, ce-ar fi să încerc experiența unui subiect metafizic, am să le vorbesc despre timp, iar apoi mi-am spus „nu”, e prea complicat. Am să le vorbesc de Dumnezeu. În mașină, plecând de acasă, luasem Biblia cu mine, și ascultam muzică clasică, o fugă de Bach pentru violoncel, interpretată de Rostropovitch. Și mi-am spus „nu”, nu despre Dumnezeu trebuie să le vorbesc, ceea ce este mai important pentru ei este experiența frumuseții. Această ultimă experiență era destul de bulversantă pentru mine, și am drept dovadă că de obicei stăpânesc foarte bine *timing*-ul, nu sunt niciodată luat prin surprindere de timp.

Însă în această întreprindere, m-am ambalat atât de mult, încât ne aflam eu și copiii într-un veritabil dialog, ca niște filosofi înversunați. Și a fost nevoie de bibliotecare și de învățătoare, care au venit să ne ceară să încetăm ședința, deoarece cele cincizeci de minute trecuseră deja. Ne-am întors toți către ele și am răspuns în cor: „Imposibil, abia am început!”. Și ne-am despărțit cu această frustrare remarcabilă. Una din întrebările pe care o pusesem (o întrebare

importantă pentru mine, tulburătoare, nedecidabilă) era efectiv aceasta, de a ști dacă iubim ceva anume pentru că este frumos sau este frumos pentru că-l iubim!

- *Întrebare metafizică...*

- Deci i-am întrebat despre cei pe care-i consideră ei frumoși și de care le place! Mai precis, iubirea la prima vedere. Despre această imposibilitate de a trăi fără cineva pe care l-am întâlnit, pentru că îl considerăm frumos, și că nu ne mai putem lipsi de această măsură, de acest criteriu cu privire la el: surâsul său, felul de a merge, stilul de a vorbi, temele despre care discută etc. Ba chiar am observat o fetiță care a început să plângă la un moment dat. Cred că era îndrăgostită, iar cuvintele mele au tulburat-o. Acum cred în mod sincer, că în acel moment am făcut filosofie, pentru a mă fi comportat ca un maestru, care nu este decât cineva care-l precede cu puțin pe discipol, pe calea problematică. Altfel spus, care nu are deplină conștiință despre condițiile construirii unei problematice, dar care ridică problema și, în această privință, va insera în mintea discipolului un fel de căutare infinită.

- Care-i deschide o poartă și care-i lasă calea liberă...

- Așa cred că se întâmplă.

- În acest caz, cred că este chiar poziția în care ar trebui să ne situăm toți, să deținem acest rol care este foarte modest, nu-i așa...

- Este foarte modest, sunt de acord.

- ... și că trebuie să ne impunem o anumită umilință, iar pe de altă parte să avem încredere în capacitățile, să le spunem autodidacte, ale discipolilor.

- Da, mi se pare că această experiență va modifica anumite lucruri cu privire la transmiterea, de exemplu, a conținuturilor. Pentru că, așa cum îți spuneam mai devreme, este important să transmitem conținuturi, dar în același timp faptul pune probleme. Se vede bine în cazul predării filosofiei, în ultimul an de liceu, în Franța, așa cum am practicat-o și eu, conținuturile se substituie uneori, ba chiar adeseori, cercetării neliniștite.

Din nou problema autorității

- Suntem de acord, din păcate conținutul

depășește cu mult uimirea, speculația. În fine, dacă dorim să rezolvăm problema pe care o semnaleză, care de fapt este dilema oricărui raport maestru/discipol, trebuie să știm cum să împăcăm pe de-o parte principiul autorității, care ar trebui de fapt evacuat, dar care este legat de transmiterea cunoștințelor, de un anume conținut. Fie pentru că există un bacalaureat de pregătit, fie pentru că există concursuri de trecut și deci trebuie răspuns la anumite exigențe, care sunt academice și profesionale. Avem deci de-a face, pe de-o parte, cu acest principiu de autoritate care este amenințător și, pe de altă parte, există un alt principiu al autonomiei de gândire, altfel spus faptul de a lăsa calea liberă celui care vrea să gândească prin el însuși și de-al ajuta să stabilească legătura între cele două exigențe.

- Convingerea mea este că legătura între cele două trece prin problematizarea conținuturilor. Altfel spus, conținutul care trebuie transmis, care este important așa cum ai amintit, pentru a reuși în sistemul de învățământ, pentru că oamenii sunt acolo pentru a căpăta o diplomă, după aceea o meserie cu acea diplomă, și într-adevăr această transmitere devine filosofică atunci când conținutul este problematizat, adică atunci când profesorul, cel care vorbește pur și simplu, poate fi un student, reușește să formuleze o problemă în generalitatea ei dar și în aspectul ei particular, conform așteptărilor și legăturilor cu acest conținut.

După aceea depinde de fiecare să experimenteze problematizarea. Cred că facem efectiv filosofie atunci când, este banal ce spun dar nu trebuie uitat niciodată acest fapt, facem filosofie atunci când sunt problematizate conținuturile. Dacă există un adevăr filosofic, dacă capacitatea de a forja concepte a fost dovedită, aceasta nu poate să ia naștere decât în urma unui lung exercițiu de problematizare a conținuturilor. Aș avea tendința, în anii următori, să organizez mai bine cursurile, fiecare lecție filosofică, în funcție de această problematizare, care este serviciul pe care pot să-l ofer ca filosof, ne-filosofilor. Să le arăt că acolo unde majoritatea discursurilor filosofice propun soluții, adesea seducătoare de altfel, noi filosofi avem această capacitate de insatisfacție intelectuală, care este, cred eu, onoarea noastră, demnitatea noastră. Poate că, pentru o relație filosofică, principala sa virtute este să fie frustrantă.

- Da, bineînțeles, sunt întru totul de acord, vorbesc ca filosof! Când ne uităm în istoria filosofiei, remarcăm o anumită perenitate a problemelor, probleme filosofice care revin în mod frustrant. În epoca contemporană avem cam aceleași probleme filosofice, formulăm cam aceleași dileme ca anticii sau ca modernii. Ceea ce se schimbă adeseori sunt instrumentele de care ne servim, care pot furniza noi teorii, instrumente epistemologice diferite...

- Da, uneori chiar în sânul unei teorii, în urma unei revoluții antropologice sau cosmologice, vedem că apare o „nouă” problemă care este cam aceeași ca în trecut.

- Iată, există o schimbare de stil, problema este formulată un pic diferit, în schimb remarcăm că răspunsurile nu ajung niciodată la această perenitate a dificultăților, căci sunt ancorate în epocă, într-un context istoric. În fine anticii au dat aceleași răspunsuri, pe care le-au dat mai târziu modernii, contemporanii etc.. Răspunsurile sunt mai degrabă, nu perene, ci perisabile. Trec odată cu epocile, sunt dependente de contextele istorice și culturale; iar acesta este poate unul din motivele pentru care noi rămânem fideli, ca filosofi, mai degrabă problemelor, decât răspunsurilor; de unde și frustrarea de

care vorbeai.

- Cred că dintre toate întâlnirile posibile, întâlnirea filosofică este aceea a cuiva care va crea sau recrea această capacitate a problemei. Deci este ceva extraordinar, deoarece este o relație de excelență. Mi se pare, de asemenea, că în ciuda tuturor eforturilor pe care pot să le fac, convingerea mea este că democrația este ceva puternic și important, relația filosofică rămâne o relație de excelență. Altfel spus, nu oricine are capacitatea de a accepta problematizarea conținuturilor de experiență.

Cred că relația filosofică, Platon nu s-a înșelat în această privință, relația filosofică este la fel de ciudată, la fel de tare ca relația de iubire. Aceasta din urmă, departe de a fi o relație naivă sau liniștită, este dimpotrivă tumultuoasă și violentă. Relația filosofică este o relație care pune la îndoială în mod profund statutul pe care-l aveam înainte de a o întreprinde. În ambele cazuri, cred că facem experiența tulburării, a pierderii de sine însuși, a pierderii reperelor. Experiența erotică și experiența filosofică au efectiv un punct comun care face astfel încât... convingerea mea este că, atunci când mă prezint ca filosof, ca profesor, și mai mult, ca președinte al Societății Alpine de Filosofie (căci nu sunt protejat de instituție), eh bine, eu știu că în final, efectul pe care publicul îl așteaptă de la mine este un efect complet destabilizant.

- *Într-adevăr, reflecția filosofică nu poate decât să producă violență, pentru că modifică prejudecățile, busculează opinia comună, locurile comune, etichetele etc.. Prin urmare nu poate decât, printr-o contestare permanentă, să facă violență ideilor, credințelor și gândurilor celorlalți. Dar ceea ce este mai ciudat în toate acestea, este că oamenii, vorbesc de publicul larg acum, care fac parte din, și care frecventează o asociație ca a noastră, caută o anumită securitate. Caută repere, un adevăr care să fie stabil, absolut, lucruri de aceste gen... o anumită înțelepciune; însă ceea ce descoperă este o punere la îndoială...*

- Da, într-adevăr astfel vor putea să se îndoiască de ei înșiși.

- *Dar această atitudine este mult mai sănătoasă!*

- ... și să poată să aibă această satisfacție, care se confundă după părerea mea cu libertatea. Pur și simplu, că ne putem întâlni, chiar dacă pierdem timpul și că această pierdere de timp trece printr-o insatisfacție, care constă în a afirma că toate soluțiile care ni se propun sunt limitate, parțiale și nu corespund adevărului.

- *Îți mulțumesc Thierry !*

Grenoble, iulie 2006 - decembrie 2009

Interviu realizat de
Ion Vezeanu